

УДК 230.1 + 141.32

Г. Д. Ємельяненко, канд. філос. наук, доц.

ІДЕЇ С.К'ЄРКЕГОРА В ТЕОЛОГІЇ К.БАРТА

В статті досліджується звернення К.Барта до філософських постулатів С.К'єркегора в процесі створення ним власного вчення християнського протестантизму. Автор стверджує те, що відоме розуміння та віднесення ідейної спадщини К.Барта до плеяди представників так званої екзистенціальної теології потребує корекції та серйозних уточнень.

Ключові слова: протестантизм, діалектична теологія, екзистенціальна теологія.

Як стверджували ще декілька десятиліть тому назад дослідники творчості С.К'єркегора, у філософській та релігієзнавчій літературі відомі принаймні чотири напрямки, за якими здійснювалася інтерпретація його вчення у ХХ столітті. У цьому зв'язку називали специфічне читання ідей данського мислителя М.Гайдеггером, К.Ясперсом та Л.Шестовим (забуваючи при цьому М.Бердяєва та багатьох інших продовжувачів і прихильників екзистенціалістського мислення), протестантську інтерпретацію цих ідей представниками так званої діалектичної теології, які називали С.К'єркегора поряд зі Св.Павлом, Лютером і Достоєвським своїм вчителем, теологічно-католицьку і фрейдистську інтерпретації.

У наш час теологічну спадщину К.Барта та її значення для протестантизму у дослідницькій літературі розцінюють надзвичайно високо, порівнюючи її з теологічною революцією, а самого К.Барта називають найзначнішим і впливовішим богословом доби. Його ж коментар до Павлового "Послання до Римлян", на думку відомих дослідників, – є "найважливішою з написаних у ХХ столітті праць" [7, с. 39].

Ліберальна протестантська теологія, супроти ідей якої виступив К.Барт, – була своєрідною християнською теологічною течією, що виникла на початку ХІХ століття і панувала на теологічних факультетах Західної Європи практично до першої чверті наступного століття. Вона мала на меті адаптацію протестантизму до сцієнтизму та атеїзму, пристосування традиційних моделей християнської релігійності до інтелектуальних, соціальних і моральних потреб тієї доби та ідеалів Просвітництва. Головними рисами такої адаптації були перспектива осмислення можливості віри у силу розуму, критичне переосмислення історичних документів християнської історії, ствердження наявності взаємозв'язку Одкровення, зафіксованого в Біблії, з природним Одкровенням, нове ставлення до інших релігій, де християнство вже не протиставлялося їм, а розцінювалося у якості оптимального вираження релігійного досвіду і почуття.

Критики лібералізації протестантизму, до яких належав й К.Барт, у цьому зв'язку наголошували й на тій "небезпеці", яку, на їхню думку, несла у собі концепція ліберальної теології і у площині можливої секуляризації християнської релігії, і у небезпеці моральних компромісів через можливе віднесення смислів біблійних текстів до конкретної історичної та культурної ситуації. Тим більше, історичного часу, пов'язаного з катаклізмами Першої світової війни та загальною кризою західно-європейської культури на межі ХІХ-ХХ століття. Часу, який ототожнювався сучасниками з величезною історичною катастрофою, жахливою і кривавою, з ріками крові, загибеллю та повстанням народів, розтрощенням старих ідеалів й колишніх надій.

Теологічний оптимізм протестантського лібералізму у тій ситуації опинився у явному протиріччі з історичним подіями, внаслідок яких Європа перетворилася на арену масового знищення людей. У тій ситуації, як стверджують дослідники теологічної спадщини К.Барта [6, с. 119], у нього й виникли "сумніви" у справедливості принципу зведення божественного до людського, змішання вічного і тимчасового та перетворення Бога на невід'ємний компонент людської свідомості. А вже ці сумніви й обернулися інтенціями його пошуків "нової істини" у Євангелії у посланні апостола Павла до римлян. Публікація бартівського "Послання до Римлян" і вважається моментом, від якого й розпочався відлік часу виникнення протестантської неортодоксії як альтернативи ліберальній теології. Саме у другому варіанті видання цієї праці, як стверджують дослідники його спадщини, К.Барт і залучив у свою теологічну концепцію ідей С.К'єркегора, пов'язуючи її з практикою доведення до абсурду оптимізму просвітницьких, кантіанських та гегелівських тез у релігійній філософії.

Якщо ліберальна протестантська теологія до К.Барта практично нагадувала варіант впровадження у теологічне мислення гегелівського ідеалізму, то за допомогою ідей С.К'єркегора, як стверджують це сучасні дослідники, К.Барт й зробив спробу відійти від хитромудрого павутиння раціональних ідей і понять у теологічному мисленні, і повернути при цьому біблійним поняттям їх первинний зміст. Повернутися до реальності існування, яка, безумовно, у кожному конкретному випадку людської екзистенції перевершує усі існуючі межі можливого застосування абстрактних логічних законів і категорій з метою отримання достеменних істин такого існування. "Загальним місцем, – як пише про це О.В. Ворохов, – є положення про те, що духовна криза західної свідомості особливо яскраво проявилася в поширенні екзистенціальної філософії. І бартіанство, і екзистенціалізм отримали свій інтенсивний розвиток в духовному кліматі, створеному Першою світовою війною. Бартіанство було виразом екзистенціалістських установок у протестантській ідеології. Зіставлення бартіанської теології і сучасного йому екзистенціалізму показує, що обидва ці явища мають своїм загальним ідейним джерелом філософію К'єркегора. У цьому сенсі можна говорити про паралельний розвиток бартіанства і екзистенціалізму. Це розвиток пов'язаний з спільністю ідейно-теоретичних джерел та ідеологічних устремлень. Загалом, світогляд таких великих екзистенціалістів, як М.Гайдеггер і К.Ясперс, обертається в колі проблем, поставлених К'єркегором, а бартіанство можна розглядати в якості одного з релігійних варіантів екзистенціального світогляду" [9, с. 32]. На нашу думку, цей висно-

вок російського дослідника по відношенню до теологічного вчення К.Барта є певним перебільшенням.

Утім, взаємозв'язок поміж ідеями "Великого Данця" і К.Барта дійсно існував. Адже у якості суттєвої особливості другого видання свого "Послання до Римлян" К.Барт і підкреслив свою найпильнішу увагу до того, що у К'єркегора і Достоевського з неминучістю сприяє розумінню Нового Завіту, стверджуючи при цьому, що: "Якщо у мене і є якась певна система, то вона полягає в наступному: я по можливості завжди враховую те, що К'єркегор називав "нескінченною якісною різницею між часом та вічністю" [10, с. 33].

Уявлення данського мислителя К.Барта і почав використовувати у якості знаряддя для ствердження своєї позиції, у відповідності до якої поміж Богом і людиною пролягає "нездоланна прірва" і "нескінченна якісна відмінність". І це, зрештою, не відповідало традиції ліберальної теології, яка раніше й намагалася за допомогою гегелівської діалектики Духу утвердити єдність божественного і людського. К.Барт, натомість, звертається до роздумів С.К'єркегора, запозичуючи з них тезу про те, що гегелівська діалектика не в змозі пояснити драматизм людського існування, і що реальне людське існування не вкладається у гегелівську діалектичну триаду.

На початку своєї теологічної діяльності К.Барт погоджується з тим, що тільки екзистенціальна діалектика, як діалектика дії і пристрастей є справжньою діалектикою людського буття, оскільки і дія, і пристрасть складають сутнісно людське, у її існуванні, і починає вбачати можливе рішення усіх теологічних проблем за допомогою протиукладання тези та антитези, у формі невіршуваних протиріч на взірць апорій й методології С.К'єркегора. Однак надалі суттєво змінює свою позицію в оцінці доцільності та можливості застосування у теології постулатів філософії екзистенціалізму.

Звичайно, філософські засади теології К.Барта були пов'язані не лише з вченням "Великого Данця". Значний вплив на формування його філософсько-методологічної позиції мали і ідеї І.Канта, який у своїх "Критиках" і "практичного", і "чистого" розуму знецінив усі догматичні постулати про Бога, про душу, про безсмертя своїм твердженням про те, що вони, начебто, порушують логічні кордони мислення, і Ансельм Кентерберійський, у якого К.Барт "запозичив" вчення про віру, "розшукуючу розуміння", і не затьмарену алогічністю або ж ірраціональністю у якості головних підстав своєї епістемологічної концепції, і неокантіанська марбургська школа в особі П.Наторпа і Г.Когена, ідеї яких допомогли швейцарському теологу зрештою подолати у теології зачарувану силою розуму, і багато інших видатних філософів. У переліку імен, що їх знаходимо, наприклад, у "Церковній Догматиці", найбільшій тринадцятитомній і незавершеній праці К.Барта, обсяг якої перевищує 9000 сторінок, окрім прізвищ засновників екзистенціалістської філософії, знаходимо імена Сократа, Сенеки, Платона, Плотіна, Епікура, Демокріта, Аристотеля, Псевдо-Діонісія Ареопігита, Климента Олександрійського, Т.Аквінського, Тертуліана, Бонавентури, Оригена, Б.Спінози, Ляйбніца, Ж.-Ж.Руссо, Монтеск'є, Ф. Шеллінга, Г.Гегеля, Г.Фіхте, Л.Фосейрбаха, Ф.Шлегеля, Г. Лессінга, К.Маркса, О.Шпенглера, А.Шопенгауера, Ф.Ніцше, Ф.Баумгартена, Г.Спенсера і інших всесвітньо відомих мислителів. Прізвища С.К'єркегора та інших екзистенціалістів є лише частиною цього переліку. При цьому прямо цитування праць "класиків" екзистенціалістської філософії у текстах К.Барта практично немає. Здебільшого, у "Церковній Догматиці" він їх згадує в процесі осмислення, висвітлення, або ж вирішення відповідних теологічних проблем. Аналізуючи, наприклад,

вчення щодо "Слова Бога", К.Барт згадує К'єркегорове розрізнення поміж апостолом та генієм [7, с. 112], згадку про данського мислителя знаходимо і у параграфі третьої частини третього тому "Догматики", де аналізується вчення щодо "Небесного царства", і у п'ятдесят четвертому та п'ятдесят шостому параграфах четвертої частини третього тому "Догматики...", де йдеться про релігійну свободу, і у христологічній тематиці, тематиці змін християнського співтовариства і тематиці дослідження християнської віри різних параграфів першої частини четвертого тому "Догматики...", у другій частині четвертого тому, присвяченій вченню щодо "Відродження Ісуса Христа" та третій його частині тощо.

І ці згадування є не завжди позитивними. Навіть у першому параграфі першого тому згаданій праці, де К.Барт описує своє розуміння головних завдань догматики і догматику у якості певного акту віри, й відзначаючи серйозність впливу ідей С.К'єркегора на теологію ХХ сторіччя, водночас одразу ж й попереджує про можливі негативні наслідки такого впливу. Абсолютна інтерпретація церковної догматики у руслі ідей С. К'єркегора, або ж, як зазначає К.Барт, у руслі "теології екзистенціально-релігійного психологізму", яку, на його думку, й "започаткував цей данський мислитель", на його думку, зрештою веде до суттєвої і негативної трансформації сенсу біблійних істин. У ситуації причарування екзистенціалізмом К.Барт вбачає вірною лише альтернативу, або ж інтерпретацію нашої екзистенції як буття у вірі, у іншому ж випадку пророкує або ж вилучення змісту божественної присутності з цієї екзистенції, або ж її подальше занпащення. "І кого б ми не розглядали з позиції істинності теологічних позицій – Ансельма, Лютера чи Меланктона, минулі, або сучасні концепції екзистенціальної теології, – стверджував К.Барт, – ми мусимо пам'ятати, що Боже провидіння, божественні смисли повинні бути обов'язково присутні в людській екзистенції. Інакше і теологія перетворюється на змінювану мудрість, що викинута за межі церкви" [1, с. 21].

Тим не менше, швейцарський теолог у третьому параграфі другої частини третього тому "Догматики...", що присвячений людині як проблемі догматики (цитований підрозділ цього параграфу названий К.Бартом "Людина як об'єкт теологічного знання") вводить С.К'єркегора у низку найвідоміших представників європейської філософії, відлік яких розпочинає з Сократа, Августина, Декарта, Фосейрбаха і Штірнера, які, на його глибоке переконання, найкращим чином й виокремлюють антропологічний зміст вічних запитань про те: "Хто я є такий?", "Як я маю вчиняти з огляду на Божі заповіді, і що цей світ означає для мене?"

Саме від К'єркегора, як стверджує це Т. П. Ліфінцева, – Барт сприйняв ідею, що Бог – "абсолютно інший", ніж людина, що кінцевий розум не може сподіватися на осягнення нескінченності Божественного; від Достоевського і К'єркегора Барт також успадкував думку, що у світі немає нічого раціонально пояснюваного і достовірного. Барт використовував це двоюким чином: з одного боку, він відкинув усі спроби знайти раціональне обґрунтування для християнства, чи то у раціоналістичній неотомістській теології римського католицизму, чи то у ліберальному протестантизмі. Барт прагнув відродити ортодоксальний протестантизм доби Реформації. Але все ж, хоча Барт і відкидав будь-яке раціональне обґрунтування Откровена, використовував він для цього цілком раціональні аргументи" [11, с. 8].

У перших двох томах "Церковної Догматики" К.Барт звертається до аналізу понять вічності і часу, продовжуючи їх протиставлення з його "Послання до Римлян". Таке протиукладання засвідчує відповідний вплив на

теологію К.Барта й німецької класичної філософії, у результаті якого й "вічність" починає означати не лише нескінченне продовження часу і не лише "новий світ" у його біблійному розумінні, але щось трансцендентне, яке не має відношення до історичного виміру часу і тому може бути присутнім у будь-якому його проміжку. Взаємозв'язок між Богом і людиною у цьому випадку й починають сприйматися у якості паралелі протиставлення вічності і часу. А звідси й випливає теза про те, що Слово і Дію Бога не можна ототожнювати з людським словом Писання чи історичними подіями в Біблії.

Подібно Трельчу, богослову-систематику й історіку релігій, на якого Барт й посилався і в "Посланні до Римлян" і у "Церковній догматиці", як стверджує Т. Ліфінцева, К.Барт розглядає історію як підпорядковану часу, тобто обмежену і відносну. "Трельч, однак, не відділяв історію з усіма її вадами та межами від внутрішньої роботи Духа Святого в світі. Барт, навпаки, рішуче відмовився від якого б то ні було ототожнення відносних цінностей історії з діями Бога. Шукати сенс і цінність буття в історії для людини безглуздо! Гордість історії, пошук в ній сенсу і цінностей, на його думку, – просто форма ідоловклоніння, піднесення людської праведності над праведністю Бога. Це помилка і гріх, яких Барт прагне уникнути, – гріх змішування вічності з тимчасовим, історичним порядком речей. Відмінність, навіть прірва між часом і вічністю, Богом і людиною має бути збережена за будь-яку ціну. Історія для Барта не тільки відносна, але і безглузда. Історія – форма існування цього тлінного і минулого світу. В історії не знайти вічного; тут можна знайти лише Бога, створеного людиною, образ людський, спроектований на небеса. Історія як така не має коренів у вічності. При такій позиції не дивно, що християнство та історія бачаться Барту у певному сенсі протилежностями" [11, с. 8].

Де в чому поділяючи світоглядно-філософську позицію С.К'єркегора, К.Барта, у той самий час, категорично виступає і проти того "світського індивідуалізму", розповсюдження якого пов'язує з ідеями Ж.-Ж. Руссо, молодого Ф.Шлейєрмахера, К.Маркса, М.Штірнера, С.К'єркегора, Ібсена та Ф.Ніцше, і вважає такий індивідуалізм його "не лише безплідним для церковної догматики, але й вкрай шкідливим" [2, с. 308].

Розмірковуючи над онтологією у якості філософського підґрунтя для нової модерної теології, К.Барт розуміє та розцінює онтологічні ідеї і С.К'єркегора, і М.Гайдеггера як відображення "буття, спрямованого у ніщо" [1, с. 36, 73]. І якщо у цьому випадку згадаємо те,

що позиція індивідуалізму, унаочнена у К'єркегоровому одиничному є, безумовно, одним з головних принципів його концепції, який був закладений у протиставленні гегелівській традиції у теологічне розуміння головних проблем христології, історії християнства і релігійного життя загалом, можемо зробити висновок і про те, що подібна позиція К.Барта пізній період його творчості, й засвідчує факт кардинальної зміни його ставлення до ідей "Великого Данця". У руслі цієї зміни він також і філософську, або ж загальну концепцію екзистенції починає розцінювати у "Церковній догматиці" як таку, що "передбачає не знання про Бога, а лише аналогію, подібну до такого знання" [1, с. 39].

Здійснений аналіз ставлення К.Барта до спадщини датського мислителя засвідчує те, що його слід розглядати у кількох модусах: модусі часу формування світоглядно-філософських засад бартівського вчення, коли ідеї "Великого Данця" слугували методологічним знаряддям у його концептуалізації (це, переважно, період написання К.Бартом другого видання "Послання до Римлян") і часу, коли ідеї С.К'єркегора починають розглядатися вже з позицій сформованої бартівської теологічної концепції (переважно, період написання К.Бартом більшої частини "Церковної Догматики"). І тут вже першопочатковий модус бартівської оцінки та розуміння ідей датського мислителя змінюється на кардинально протилежний.

Список використаних джерел

1. Barth K. Church Dogmatics. – Vol 1. 1. – The Doctrine of the Word of God. – Part One. – Ed. Rev. Prof. G.W. Bromily, D. Litt., D.D.; Rev. Prof. T.F. Torrance, D. Litt., D.D., D. Theol. – Edinburgh: T. Crank, 38 George Street., 1975. – 220 s.
2. Barth, K. Ch. D. – Vol. 2.2.
3. Barth, K. Ch. D. – Vol. 4. 1.
4. Barth, K. Ch. D. – Vol. 4. 2.
5. Barth, K. Ch. D. – Vol. 4. 3. 2.
6. Busch E. Karl Barth. His life from letters and autobiographical texts. – Philadelphia, 1976. – 377 s.
7. Heinz Zahrnt. The Question of God. – New York: Harcourt, Brace & World, 1966. – 115 s.
8. Барт К. Послание к Римлянам / К. Барт; [Пер. с нем.] (Серия "Современное богословие"). – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2005. – 529 с.
9. Вороховов А. В. Религиозно-философские взгляды Карла Барта и Рудольфа Бульмана: сравнительный анализ / А. В. Вороховов – дис. канд. филос. н. – Нижний Новгород, 2009. – 222 с.
10. Левичева Л. Е. Религиозная антропология Серена К'єркегора: дисс. канд. филос. наук: 09.00.03. – Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2006. – 158 с.
11. Лифинцева Т. П. "Теология кризиса" Карла Барта: "Оправдание верой" / Т. П. Лифинцева // Научные ведомости. – 2009. – № 8 (63). – С. 5-11.

Надійшла до редколегії 19.05.17

А. Д. Емельяненко

ИДЕИ С. К'ЄРКЕГОРА В ТЕОЛОГИИ К.БАРТА

В статье исследуется обращение К.Барта к философским постулатам С.К'єркегора в процессе создания им собственного учения христианского протестантизма. Автор утверждает, что известное понимание и отнесение идейного наследия К.Барта к плеяде представителей так называемой экзистенциальной теологии требует коррекции и серьезных уточнений.

Ключевые слова: протестантизм, диалектическая теология, экзистенциальная теология

A. D. Emelianenko

THE KIERKEGAARD'S IDEAS IN THE THEOLOGY OF K. BART

The article examines the appeal of Karl Barth to the S.Kierkegaard's philosophical postulates by in the process of creating his own teaching Christian Protestantism. The author argues that understanding and classifying certain ideological legacy of Karl Barth to the galaxy of representatives of the so-called existential theology needs serious correction and clarification.

Key words: Protestantism, dialectical theology, existential theology.